

בַּעֲרוֹן

נוסד עלידי חיים טשרנובוין (רב צעיר) ז"ל

חוברת ו' (238)

סיוון-תמוז, תשכ"ג

שנת כ"ד (כרך מ"ח)

על מבוכתה של הציונות בזמן הזה

מאת נתן רוטנשטרייך

1.

אין לך פגישה בין שני יהודים ציוניים, וקל וחומר אין לך ויעוד רשמי או רשמי למחצה, שאין דנים בהם בשאלת מקומה הציבורי של הציונות בחיי העם היהודי בדורנו. אך ככל שנשמעים בפגישות ובוועודים אלה דברי מבוכה ענייניים ורעיוניים, הרי חיש מהר תופס הדיון בשאלות המיבנה האירגוני את מקומו של הדיון בשורשי הבעייה והמבוכה.

אולם כאשר ניתנת הדעת לא על עניינים שבמיבנה אירגוני אלא על עניינים שבמבוכה שברעיון, שוב אין זה ברור מהו טיבה של המבוכה הזאת ומה הם שורשיה. טעות חמורה תהיה זאת אם דיון אירגוני, ותהא רמתו אשר תהא, יתפוס את מקומו של הדיון בשורשי התופעה.

2.

כאשר מדובר עתה במבוכה, והדאגות והחששות הכרוכות בה, הרי מופיעה היא לפנינו מכמה בחינות:

(א) הקמתה של מדינת ישראל נראה בדין כשלב אחרון במאמציה של הציונות המאורגנת, כהשגת מטרתה הרשמית, זו המטרה שנתנסתה בתוכניתה הרשמית של הציונות, בתעודות היסוד שלה ובגיבושיה המדיניים בשלבים קודמים.

הקמתה של המדינה נראה איפוא כהגשמה של הציונות ואין מנוס מכך כי המגשים יהא תוהה על מקומו שלו, תפקידו וטעם קיומו לאחר שהגיע לכלל הגשמת מטרתו.

ב) אין להטיל ספק בכך שגוף מציאותה של מדינת ישראל נעשה לגורם המלכד של העם היהודי בדורנו, ואולי לגורם המלכד המובהק של העם. לפרקים נוטה אתה אפילו לחשוב שגוף מציאותה של המדינה הוא הגורם המלכד היחיד של כל הקיבוצים היהודיים הפזורים על פני העולם. ליכוד זה לובש צורות רבות ושונות — מדינית, לשונית, כלכלית ותרבותית — המאפיינות את המציאות הקיבוצית היהודית בדורנו. יש וזיקתו של אדם יהודי למדינת ישראל באה אפילו במקום זיקתו לקהילתו המקומית שלו, כלומר יש ויחידים לא מועטים אינם קשורים לקיבוץ היהודי שבמקום שהם יושבים בו והם קשורים ורואים עצמם קשורים למדינת ישראל. כנגד זה יש וזיקתו של אדם למדינת ישראל היא גורם המעודד והמדרבן זיקות לקהילות, לבתי־כנסת ולדפוסים שונים של התארגנות יהודית מקומית המצויים בפזורים הגלות. דברים אלה אמורים גם אם אין להעלים עין מכך שפה ושם מצוייה התחרות בין מטרות שבמרכזן עומדת המדינה לבין מטרות הקשורות להתארגנויות המקומיות של היהודים. דברים אלה אמורים ביחוד בהתחרות כספית, ואעפ"י שהתחרות כזאת היא עובדה אין לומר שיש בה כדי לערער את גוף הקביעה היסודית — כלומר שהליכוד היהודי בדורנו קיים ועומד במידה מכרעת בכוח הזיקה של היחידים ושל הקיבוצים למדינת ישראל. ולזיקה זו ביטויים רגשיים וכספיים. ומתגלים בספורים בארץ, או במעשי תמיכה מדיניים אם בזירות ארציות שונות ואם בזירות בינלאומיות.

ג) כשהדברים אמורים על שאלת "הזיקה" אין להסיח את הדעת מכך שלמדינה צרכים מסויימים, בייחוד בשטח המשקי ובשטח העלייה, שסיפוקם תלוי במידה לא מועטת ביהודי הגלות ובנכונותם לעמוד לימינה. נמצא, שהקשר היסודי והמהותי בין יהודי הגולה לבין מדינת ישראל בחינת גורם מלכד היהודים ומקיים את מציאותם הקיבוצית — קשר זה לובש לעיתים קרובות ביותר צורה שאינה בעלת אופי רעיוני, קל וחומר שאינה קובעת הליכותיהם של היהודים בחיי יום־יום שלהם. קשר זה לובש בעיקר צורה של תמיכה אירגונית וכספית שיהודי העולם תומכים במדינת ישראל, תמיכה שבמישרין או תמיכה שבעקיפין. המדינה מצד מעמדה וצרכיה הממשיים אנוסה לעיתים קרובות לפרוט את הדינר הגדול של הזיקה אליה לפרוטות של תמיכה ולתת עדיפות לעניינים שבטווח קצר על פני עניינים שבטווח ארוך. וכן גם אינה תוהה על טיבם של התומכים ובטיב הרקע הנפשי והרעיוני המעוררים למעשי התמיכה. מה גם שאיש לא יטיל ספק בכך שרובם של התומכים תומכים במדינה לשמה, משום שהיא נראית בעינייהם — ובדין — בחינת הישג קיבוצי־יהודי מובהק ומשום שהיא נתפסת על ידיהם כגורם מלכד את היהודים על פיזוריהם. והיהודים רוצים בליכוד זה, כי רוצים הם במציאות יהודית־קיבוצית משותפת והם עצמם, מכוח עצמם, אינם מסוגלים

ליצור אותה. אך יש לראות גם את צידו השני של המטבע: הדגשת עניין התמיכה, שהיא ביטוי ממשי ויומיומי של הזיקה למדינה, משחררת במובן מסויים את יהודי הגולה התומכים במדינה מן הצורך לתהות על עצמם, לתהות על חייהם שלהם מבחינה יהודית ולתת ביטויים לזיקתם למדינה מעבר לתמיכה בה. נמצא שהמדינה מסייעת להם ליהודים בכיוון שאינו רצוי לה מבחינה היסטורית, כלומר מסייעת היא להם להסתלק מחשבון נפש של עצמם וליתן את דעתם על התמיכה במדינה כשהיא נתפסת כמעשה לאומי עליון, ואין ספק שיש בה בתמיכה זו משום מעשה מסוג זה.

ד) הפאראדוקס הגדול הוא בכך, כי בניגוד למה שציפו לנו רבים, ולמה שאפשר היה לצפות בדין — לא נעשתה מציאותה של המדינה לגורם ממריץ את היהודים לעלייה בהיקף רחב מתוך התעוררות של עצמם. עלו למדינה יהודים שלא יכלו להתבולל, אם אנו נוקטים בלשון הנודעת של הרצל, עלו אלה שנשמט הקרקע מתחת לרגליהם אם בארצות אירופה שאחרי מלחמת העולם השנייה ואם בארצות האיטלאם. אך אם נשאר בגבולות לשונו של הרצל נהיה חייבים לומר, שלא עלו למדינה בהיקף ניכר יהודים אלה שאינם רוצים להתבולל, אם כי אין להטיל ספק בכך שמצויים יהודים לא מעטים שעל פי תודעתם שלהם אינם רוצים להתבולל. הללו מצויים גם אם באורח חייהם היומיומי מועטים הם סימני ההיכר של המורשה היהודית, שהיא כמובן תריס בפני ההתבוללות. אם נראה את הדברים נכוחה נהיה חייבים לומר שלמרבה הפאראדוקס נעשתה המדינה לגורם משריש יהודים במקומות שהם יושבים בהם ולא נעשתה לגורם המוציא יהודים ממקומות אלה. סיבתו של פאראדוקס זה נעוצה בכך שהיהודים סומכים על המדינה שהיא תשמור על קיומם ותהיה התריס האחרון בפני התבוללות שלימה, רוצה לומר, שזיקתו של היהודי אל המדינה נחשבת בעיניו כמחיצה בינו לבין הסביבה המתבוללת. אם אנו רואים את הדבר כך, כי אז נהיה חייבים לומר שמעמדה המהותי של המדינה בחינת גורם מלכד את היהודים היחידים ואת הקיבוצים היהודים משמש סיבה (ותהא סיבה חלקית, אם כי חלקיות זו שיעורה ניכר ביותר) להעמקת האינרציה של התמדת השהייה בגלות, ואין לה באופן מכריע המשקל של גורם מתסיס וממריץ לקראת היציאה מן הגלות. אין לנו אלא לומר כי המדינה והציונות עצמה, משלמת כאן את מחיר הישגה.

3.

מאחר ועניין העלייה הוא אבן-בוחן לשאלה הכללית אין לתמוה על כך שמרכז הכובד של הדיונים בסוגיה זו של היחסים בין המדינה לגולה, או של המעמד הציבורי של הציונות בדורנו, הועתק לשאלה של העלייה לארץ ישראל של היהודים המצויים, או הנדרשים, לעלות בכוח התעוררותם שלהם ולא מפאת הלחצים של הסביבה העויינת. אין לתמוה גם על כך שגוף קיומה של המדינה נראה כטעם מספיק להתעוררות כזאת של העלייה לארץ. אולם אם אנו בוחנים את המציאות מצידה החברתי והנפשי כי אז נראה, שהמציאות טפחה על פניה של

הנחה זו, דוקא משום אותו פאראדוכס שעליו ביקשנו להצביע בדברים הקודמים. כאשר מבלטים את מקומה של המדינה מצד היותה גורם מעורר לעלייה מעלימים עין מן ההקרנה האחרת של המדינה, הקרנה בכיוון הפוך דוקא. כלומר: המדינה כגורם מלכד מאפשרת להם לחיות כיהודים על פי תפיסתם בתוך הגלויות או מאפשרת היא להם לשגות ולחשוב כי אומנם חיים הם כיהודים בתוך הגלויות — והלא אנו יודעים יפה ששגיון הוא גורם חברתי בעל משקל לא־מבוטל. נמצא שההשפעה של המדינה אינה בעלת משמעות אחת ויחידה, והרבה תלוי בקולטי ההשפעה. ואילו הללו, קולטי ההשפעה היושבים בארצות החופשיות של המערב, מפרשים את ההשפעה בכיוון המאפשר להם להכות שורש נוסף במקומות שהם יושבים בהם, והם עושים זאת מכוח ההשפעה של המדינה ואינם מגיעים להיעקרות משום המדינה. כללו של דבר, מבוכתה העיקרית של הציונות בדורנו נעוץ בכך שלמדינה בחינת תופעה מרכזית בחיי העם יש רב־גוונות של השפעות ואין כיוון השפעה אחד עומד יחיד ומסלק כיווני השפעה אחרים.

4.

אך אם כך נראים הדברים מן ההכרח שמסקנתו של ניתוח זה תביא אותנו לראיית שורשי הבעייה. המדינה לא קמה מעצמה והיא לא קמה אך ורק בכוח התחלשותו של הישוב היהודי שישב בא"י לפני קום המדינה. ביסוד המדינה עומדת תודעת הגלות של היהודים, והמדינה עניינה העיקרי הוא לבטל את הגלות ולפתור את בעיית הגלות כיוצרת את תודעת הגלות הנלווית אל המציאות. גם כאשר אנו מעיינים במציאותם של היהודים באירופה המרכזית והמזרחית שלפני מלחמת העולם השנייה, כלומר כאשר אנו מעיינים במציאות שהיתה בה אפלייה גלויה כלפי היהודים, רדיפות של האוכלוסים היהודים, ואפילו רדיפות שרדפו את היהודים הממשלות והמדינות — הרי גם לגבי מציאות זו לא היה מוצדק לנקוט עמדה של שלילה כוללת, אף כי בפועל נקטו רבים מטעמים נפשיים והיסטוריים ברורים עמדה זו. שלילת הגלות המוצדקת אינה בעיקר שלילה של המציאות היהודית על סיגנון חיה, אלא שלילת מעמד התלות הטבוע במציאותה של הגלות, תלות היהודים בסביבתם, העדר אחריות ציבורית של הקיבוץ היהודי כלפי עצמו ועובדת היותו סמוך על שולחנם הציבורי של עמים ומדינות שביניהם ובתוכם יושבים היהודים. תמורת עצמאות כביטוי לקיבוציות ולאחריות קיבוצית, תמורת עצמאות כניגוד לגלות — מוכן היה הדור היהודי ההוא לוותר על בית ומשפחה, על סגנון חיים, על הרגלים ועל אינרציה. ללא תודעת גלות ובקשת השתחררות מן המציאות של הגלות לא היתה קמה עלייה לא"י שהיא תופעה של הגירה סגולית, כלומר — כהגירה לשם עצמאות קיבוצית לאומית ולא הגירה לשם רווחה, כנהוג אצל הגירות המופנות לארצות מפותחות או מתפתחות.

עניינה האמיתי של הציונות בדור של המדינה ועל רקע קיומה הוא בכך, כי אין היא גיוונת עוד מתודעת הגלות של היהודים היושבים בארצות הרווחה ובארצות של הליבראליזם הכלכלי, החוקי והמדיני. אין הציונות עצמה מעוררת

את תודעת הגלות ע"י העמדת היהודים על קיומו של ההבדל הסגולי בין מעמד של עצמאות קולקטיבית של הציבור למעמד של חירות אזרחית אינדיבידואלית בארצות המעניקות חירות זו. כאן אי אתה יכול לומר אלא זאת, שמבוכתה האמיתית של הציונות היא מבוכה לגבי נקודת המוצא של עצמה, כאילו רצתה הציונות לקיים את עצמה ולא רצתה להיות ניוונת מן השורש של עצמה. הוא השורש של הגלות. ודאי שהציונות בדורנו תואמת את המדינה מבחינת צרכיה ומבחינת היותה מייצגת את עצמאותו הקיבוצית של העם היהודי, אולם אין היא מעמידה במידה מספקת על הניגוד השורשי שבין המדינה כמעמד שבו מגולמת עצמאות לאומית גילום היסטורי וממשי מול מציאות שהיא גלות גם כאשר יש בה זכויות ליחידים וזכויות להתארגנויות של יחידים.

כאשר תוהה אדם על השאלה אם יש עוד סיכוי לציונות בדורנו הרי הוא אנוס להגיע למסקנה שסיכוי זה תלוי בכך שהציונות לא תהסס לחשוף את שאלת היהודים גם בארצות הרווחה, אעפ"י שרבים מבין יהודים אלה אינם רוצים להודות בכך שקיימת שאלת יהודים שלהם עצמם — והם אפילו מתמרמרים ורוגזים כאשר מעמידים אותם עליה. אם תאחו הציונות בסיכוי זה יכולה היא, ואין מנוס מכך, להיות אך תנועה של מיעוט, תנועה של אנשים היודעים כי בגלות הם וכי שאלת היהודים היא שאלתם שלהם ולא רק שאלתם של היהודים הרחוקים בברית-המועצות או בארצות האיסלאם. לציוני יכול להיחשב רק מי שרואה את עצמו שרוי בגלות והרואה את מדינת ישראל כפתרון לגלות, לא רק גלות היסטורית של העם באלמוניותו, אלא גם גלות אישית שלו עצמו.

ובהקשר זה אפשר לומר: אם תהיה לו לאדם תודעה זו, כלומר תודעת הגלות, הוא יוכל ויהיה רשאי לראות את עצמו כציוני אפילו אם אינו עולה לא"י מטעם כלשהו, כלומר שאל תודעת הגלות השורשית תתלווה תודעת הכישלון האישי שלו עצמו התלוי בכך שאין הוא נאחו בפועל בפתרון לגלות הטבוע במדינת ישראל. אולם שיקול-הדעת הפסיכולוגי יצדיק את ההנחה כי אם תהיה מצוייה תודעת של הגלות תביא היא גם לעלייה ולא רק להרגשת כישלון או חטא על אפס-עלייה. מבחנה האמיתי של הציונות המאורגנת ושל הציונות כרעיון הוא בעניין זה של יצירת הלך-הרוח שיהא יונק מתודעת הגלות.

אך דווקא במקום זה יש לומר את האמת לאמיתה, שהציונות כתנועה מאורגנת העדיפה אף היא את הצרכים של הטוחח הקצר על פני הצורך שבטווח הארוך. חייבים אנו לומר, שלא זו בלבד שהציונים מפחדים מפני המסקנות המתחייבות מרעיונם, פחד זה אינו נדיר; הם מפחדים אף מפני הרעיון של עצמם ונוטים לתת לרעיון פירוש מימי המרוקן אותו מתוכנו.

אם כאלה הם פני הדברים, או אז נשאלת השאלה היש עוד סיכוי לכך שתחודש הציונות בחינת תנועה ראדיקאלית, אשר ביסודה תפעל תודעת הגלות הכללית והפרטית של נושאייה. המתבונן במציאות אי אפשר לו שלא להיתפס לספק ביחס לסיכוי זה. ספק זה מבוסס בכך שרואה אתה אך סימנים מועטים

לתשומת-לב לכיוון זה של הדיון וכנגד זה רואה אתה סימנים מרובים לניסיון להעתיק את מרכז-הכובד מן העניין שבמהות לעניין שבשולי הדברים. ואעפ"י שיש מקום לספק, אי-אתה רשאי לומר שאין כלל ועיקר סיכוי לחידושה של הציונות. טעמו של הסיכוי הוא בכך, כי גלות היא מציאות וכוחה של המציאות הוא לפרקים גדול אפילו מכוחן של מיני אשלייה ומראית-עין המצטיירים כאילו היו מציאות. המנסה לברוח מן הגלות ולהישאר בתוכה — נשאר בתוך הגלות. זוהי המציאות לאמיתה. לפיכך ניתן להיאמר ששריר וקיים כוחה של המציאות בחינת גורם פוקה עינים, ומשם ששריר וקיים כח זה, חזקה על העינים שתפקחנה. השאלה העומדת בפני הציונות בדורנו היא התהיה היא בחינת משקפיים לפיקחתן של עיניים אלה? כאן נעוצה המבוכה האמיתית ואפס הבטחון העצמי של הציונות.

גוֹנֵי הַיּוֹם

מאת גבריאל פרייל

הַמֶּגֶף הַחֲשֵׁמְלִי הַמוֹאֵר

שׁוֹב אֵינּוּ מִצְהִיר דְבָר.

בְּרִחּוֹב עֹבֶרֶת תְּמִיתָה חוֹמָה

שֶׁל לֶחֶם אָפוּי וְעֶרְמוֹנִים.

אֲכַטּוֹבִים רַץ מְנַצֵּנִי, כְּחִיָּה

הַשְּׁלוּחָה מֵיעָרוֹת חוֹמִים.

וּפְעֻמוֹנֵי כַּפָּאִים מְרַמְיִים

אֵת הָאֹוִיר הַחֹם, מִתְאַבֵּךְ

בֵּין כְּתָלֵי הַדְּמָמָה.